

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 342.92: 342.7

Комарницька Ірина

кандидат юридичних наук
асистент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права та психології,
Національного університету "Львівська політехніка",
ira_lviv90@ukr.net

ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ЗАХИСТ

© Комарницька І., 2019

Розглянуто ситуацію у сфері інтелектуальної власності в Україні, розкрито поняття об'єктів інтелектуальної діяльності та авторських прав, обґрунтовано необхідність захисту інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників, окреслено подальші тенденції щодо захисту отриманих результатів інтелектуальної діяльності, запропоновано створення ефективної системи правового регулювання інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників.

Ключові слова: авторське право; захист об'єктів інтелектуальної власності; інтелектуальна власність; науково-педагогічні працівники; правове регулювання.

Комарницкая Ирина

ПРАВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ИХ ЗАЩИТА

В статье рассмотрена ситуация в сфере интеллектуальной собственности в Украине, раскрыто понятие объектов интеллектуальной деятельности и авторских прав, обоснована необходимость защиты интеллектуальной деятельности научно-педагогических работников, определены тенденции защиты полученных результатов интеллектуальной деятельности, предложено создать эффективную систему правового регулирования интеллектуальной деятельности научно-педагогических работников.

Ключевые слова: авторское право; защита объектов интеллектуальной собственности; интеллектуальная собственность; научно-педагогические работники; правовое регулирование.

Komarnytska Iryna

Candidate of Law
assistant of the chair of constitutional and international law,
Educational and Research Institute of Law and Psychology,
National University "Lviv Polytechnic"
ira_lviv90@ukr.net

THE RIGHTS OF INTELLECTUAL PROPERTY TO SCIENTIFIC- PEDAGOGICAL ACTIVITIES AND THEIR PROTECTION

The article deals with the situation in the field of intellectual property in Ukraine, discloses the concept of objects of intellectual activity and copyright, justifies the need to protect the intellectual activity of scientific and pedagogical workers, outlines further trends in

the protection of received results of intellectual activity, proposed the creation of an effective system of legal regulation of intellectual activity scientific and pedagogical workers.

Key words: copyright; protection of intellectual property objects; intellectual property; scientific and pedagogical workers; legal regulation.

Постановка проблеми. Головним показником розвитку суспільства є розвиток його інтелектуального рівня. Основний закон України визначає підстави на право володіння, користування й розпорядження результатами інтелектуальної чи творчої діяльності як своєю власністю. Останнім часом інтелектуальна власність набула великого значення поряд із іншими видами власності, а отже, питання щодо охорони й використання інтелектуальної власності набули важливої ролі у будь-якій діяльності підприємств та організацій усіх форм власності. Не є винятком і науково-педагогічна діяльність та інтелектуальна власність у цій сфері діяльності. Питання правового захисту інтелектуальної власності у науково-педагогічній діяльності набули стратегічного значення у всьому світі й в Україні зокрема, адже Україна стає активним учасником міжнародних договорів та угод у сфері охорони інтелектуальної власності. Тому особливого значення набуває питання щодо реалізації прав інтелектуальної власності, особливо у науково-педагогічній діяльності.

Мета статті полягає у визначенні завдань щодо створення ефективної правової системи регулювання та використання результатів інтелектуальної власності науково-педагогічних працівників як основних суб'єктів наукової діяльності.

Аналіз дослідження проблеми. Окремі питання охорони прав інтелектуальної власності та підстав виникнення і здійснення авторських прав науково-педагогічних працівників досліджено у працях Ю. Бошицького, О. Герасименко, О. Ісаєнко, О. Кашинцевої, Ю. Осипова, О. Підпригори, Д. Смерницького, А. Трофимішина, С. Шемшученка, А. Шпака та інших. Однак подальшого розроблення та вивчення потребує механізм захисту творчої праці науково-педагогічних працівників, що сприятиме захисту авторських прав інтелектуальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Інтелектуальна власність, на думку багатьох учених, означає насамперед закріплення законодавством прав на результат інтелектуальної діяльності, адже поняття "власність" охоплює суспільні відносини, які склалися історично щодо привласнення чи розподілу об'єктів власності. Основною характеристикою власності є те, що власник може використовувати об'єкт власності на свій розсуд, незважаючи на відмінності між матеріальними та нематеріальними об'єктами інтелектуальної діяльності.

Інтелектуальна діяльність науково-педагогічних працівників – це творча діяльність, що забезпечується певними розумовими діями людини, в результаті яких створюється продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю, неповторністю, унікальністю. Отже, чим вищий інтелектуальний потенціал науково-педагогічного працівника, тим цінніші результати розумових дій та вища ефективність заходів, спрямованих на закріплення інтелектуальної власності, тобто нематеріального об'єкта як права на отриманий результат. Необхідно зауважити, що регламентування творчої діяльності, якою є інтелектуальна діяльність, неприпустиме, а тому результати інтелектуальної діяльності не є класичними об'єктами відносин власності.

Об'єктами інтелектуальної власності у сучасній юридичній літературі вважаються отримані знання або інформація, винахід, вдосконалення процесу чи продукту, витвір мистецтва або літератури, все те, що є результатом творчої, науково-педагогічної, науково-дослідницької й винахідницької діяльності та надає його автору соціальні, економічні або моральні переваги. Результат інтелектуальної діяльності – це вирішення проблеми або завдання, що стає об'єктом зацікавленості лише тоді, коли набуває споживчої вартості. Відтак до інтелектуальної власності не

зараховують інформацію або знання, які не є результатом наукової чи творчої діяльності. Особлива специфіка продуктів інтелектуальної власності полягає у тому, що на ринку існують не самі продукти інтелектуальної науково-педагогічної діяльності, а лише права на них. Відповідно вартість продуктів інтелектуальної власності – це вартість прав, а отже, об'єктом купівлі-продажу стають охоронні документи, що засвідчують права на використання певної інтелектуальної науково-педагогічної власності.

Право на продукт інтелектуальної діяльності має лише автор, який створив певний матеріальний об'єкт, який забезпечує йому виняткову можливість розпоряджатися цим об'єктом на свій розсуд та надає змогу передавати або надавати дозвіл іншим особам на його використання. За певними ознаками це право може належати до майнових прав, тобто прав власності. Інтелектуальна власність у науково-педагогічній діяльності як право (нематеріальне) на результати розумової чи творчої діяльності людини, зберігається за нею, інші особи можуть використовувати його тільки за узгодженням із авторами, окрім випадків, що зазначені у чинному законодавстві. Майнові та немайнові права на результат науково-педагогічної діяльності взаємозалежні.

Отже, права інтелектуальної власності науково-педагогічної діяльності – це права, які надають особам на результати їхньої інтелектуально-творчої праці.

Авторське право у науково-педагогічній діяльності регулює правовідносини, які виникають під час створення і використання творів у галузі науки, літератури або мистецтва.

Відповідно до Цивільного кодексу України до об'єктів права інтелектуальної власності належать: літературні чи художні твори; комп'ютерні програми; бази даних; наукові відкриття; винаходи тощо.

У загальному вигляді інтелектуальну власність розуміють як таку, що складається із самостійних інститутів, тобто авторського права, права на об'єкти інтелектуальної власності, суміжних прав. Авторським правом та суміжними правами в науково-педагогічній діяльності регулюють особисті немайнові права та майнові права авторів і їхніх правонаступників, що пов'язані зі створенням та використанням отриманих результатів інтелектуальної діяльності. Авторське право й суміжні права на отримані результати інтелектуальної науково-педагогічної діяльності повинні сприяти створенню умов для залучення науково-педагогічних працівників до творчої праці, забезпеченню правового визнання та охорони творчих результатів, закріплення за авторами прав щодо використання створених творів та одержання доходів тощо.

Невизначеність у законодавстві великої кількості правових аспектів регулювання прав у сфері, яка стосується інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників, відсутність належного захисту прав власності на отримані результати інтелектуальної діяльності спричиняє високий рівень правопорушень у цій сфері, зокрема, таких як піратство, плагіат, незаконне використання торговельних марок, розповсюдження підробленої продукції, нечесна конкуренція, що завдає збитків у тих галузях, де існує інтелектуальна діяльність.

Недосконалість правовідносин у врегулюванні прав інтелектуальної власності в науково-педагогічній діяльності обтяжується ще економічними й соціальними факторами, що притаманні українському суспільству: низьким рівнем правової культури; недооцінкою значення охорони інтелектуальної власності науково-педагогічної діяльності; відсутністю сталої правової практики і досвіду щодо впровадження запобіжних заходів у сфері інтелектуальної власності у науково-педагогічній діяльності тощо. Це пояснюється наявністю певних суперечностей між низкою законодавчих актів, які регулюють сферу авторського права науково-педагогічних працівників і суміжних прав. Це стосується визначень окремих положень у різних законодавчих актах та ключових понять щодо мережі Інтернет; існування спеціальних державних органів чи установ, що регулюють цю сферу; розроблення правових механізмів охорони інтелектуальної власності науково-педагогічних працівників, передусім запобіжних заходів адміністративної й кримінальної відповідальності тощо.

Права науково-педагогічних працівників наведено у ст. 57 Закону. Серед них вказано і право щодо захисту інтелектуальної власності. А провадження наукової діяльності визначено як обов'язок науково-педагогічного працівника (п. 1 ст. 58 Закону). Проведення наукової та науково-технічної діяльності університетами, інститутами та академіями є обов'язковим згідно із приписами ст. 65 Закону. Серед суб'єктів цієї діяльності вказано науково-педагогічних працівників.

Відповідно до ст. 5 Закону “Про наукову і науково-технічну діяльність” науково-педагогічний працівник – це основний суб'єкт наукової та науково-технічної діяльності. До його прав, які визначені у ст. 5 цього Закону, належить право на здобуття авторства на наукові та науково-технічні результати своєї інтелектуальної діяльності (п. 4). Однак, відповідно до ст. 11 Закону України від 23 грудня 1993 року “Про авторське право і суміжні права”, діє презумпція авторства – за відсутності доказів іншого, автором твору вважають особу, що зазначена як автор на оригіналі чи примірнику твору.

Серед інших науково-педагогічний працівник має право отримувати стимулювання й мотивацію до наукової діяльності, що орієнтовані на адекватну оцінку реалізації певних завдань у кінцевому результаті (п. 8 ст. 5 Закону). За відсутності юридичного зобов'язання суб'єктів щодо забезпечення такого права та за відсутності юридичних механізмів забезпечення та здійснення реалізувати це право доволі проблематично. Закріплення цього права без певних механізмів його реалізації також недопустиме.

Охорону й захист прав інтелектуальної власності науково-педагогічних працівників щодо результатів наукової діяльності регламентує спеціальне законодавство. У ч. 2 ст. 69 Закону “Про вищу освіту” зазначено, що вищі навчальні заклади мають повне право розпоряджатися майновими правами науково-педагогічної інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності. Норма Закону в цій редакції суперечить нормам інтелектуального права, а саме Закону України “Про авторське право і суміжні права”, оскільки права інтелектуальної власності належать авторові як первинному суб'єкту авторського права. Автору, відповідно до ст. 15 Закону, належать майнові права на результат діяльності. До того ж у разі створення об'єкта інтелектуальної власності майнові права зберігаються за автором. Тут явна законодавча суперечність щодо правового регулювання прав власності. Закон “Про авторське право і суміжні права” встановлює майнові права на твір роботодавця, якщо інше не передбачено договором, а відповідно до ЦК України майнові права належать роботодавцеві та працівникові спільно, за умови, якщо інше не встановлено трудовим договором. Оскільки ЦК України є основним актом цивільного законодавства, то до правовідносин сторін під час розподілу майнових прав інтелектуальної власності у зв'язку з виконанням договору потрібно застосовувати положення ст. 429 ЦК України, а не ст. 16 Закону “Про авторське право і суміжні права”. Отже, для уникнення неоднозначності в застосуванні різних за змістом чинних правових норм їх необхідно узгодити на законодавчому рівні.

Тому для вільного розпорядження майновими правами інтелектуальної власності науково-педагогічних працівників, роботодавців необхідно на договірному рівні визначити їх розподіл. Якщо автор твору за договором відступив майнові права, то лише тоді роботодавець зможе ними розпоряджатися на власний розсуд. Сьогодні договірне регулювання щодо розподілу майнових прав інтелектуальної власності науково-педагогічних працівників, створеної у зв'язку із виконанням ними трудового договору, використовується у окремих сферах наукової діяльності й не є поширеним явищем.

У певних випадках надмірний та необґрунтований захист може зумовити певний зворотний ефект та стати причиною обмежень та перешкодою для інвестування у творчу й інноваційну діяльність. З одного боку, необхідність захисту інтелектуальної власності науково-педагогічних працівників а, з іншого, можливість виникнення негативних ефектів від неправових рішень щодо її захисту. Очевидною стає необхідність у компромісі між ефективністю та стимулами інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників щодо захисту інтелектуальної власності. Отже, постає проблема визначення того оптимального рівня захисту інтелектуальної діяльності

науково-педагогічних працівників та визначення критеріїв, що враховують як результативність захисту, так і залучення певних стимулів щодо її розвитку.

Україна як правова держава потребує розроблення низки нормативно-правових актів, взаємопов'язаних між собою, законів та структур для вирішення питань, пов'язаних з інтелектуальною власністю у науково-педагогічній галузі.

Створення інституту власності, особливо у сфері інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників, є одним із основних стратегічних напрямів щодо укріплення позицій вітчизняної науки у світовій освітній сфері та необхідною умовою для накопичення наукового потенціалу та створення сучасного ринку наукових знань.

З метою захисту результатів інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників першочерговим вважаємо створення правової структури, що повинна стати учасником цього процесу і сприяти розвитку системи інтелектуальної власності в нашій державі. Створення такої структури не виключає інформаційно-правового забезпечення щодо отриманих результатів інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників, а саме широкого висвітлення такої діяльності у публікаціях у спеціальних журналах та виданнях, засобах масової інформації, надання правових консультацій тощо.

З досвіду зарубіжних країн відомо, що така організаційна структура може бути як регіональною, так і загальнодержавною; може користуватися фінансовою підтримкою держави або діяти повністю на основі самофінансування. Розбудова системи інтелектуальної власності в Україні, її забезпечення відповідними нормами і стандартами стає одним із головних напрямів захисту об'єктів інтелектуальної власності, зокрема науково-педагогічних працівників.

Висновки. Сьогодні великою мірою формується і мобілізується суспільно-науковий та творчий потенціал, що становить одну з основ рушійної сили майбутнього вітчизняного розвитку. Не останнє місце в цьому процесі займає інтелектуальна діяльність науково-педагогічних працівників. Отже, першочерговим є створення правової структури, що повинна стати учасником цього процесу і сприяти розвитку системи інтелектуальної власності в нашій державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.
2. Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.
3. Перелік основних видів методичної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 07.08.2002. № 50. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
4. Перелік основних видів наукової роботи науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 07.08.2002. № 450. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
5. Єпіфанова Ю. С. Авторські права науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ю. С. Єпіфанова. Х., 2010. 16 с.
6. Кашинцева О. Авторське право на науковий твір у сфері медицини : етичні та творчі аспекти виникнення. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. № 6. С. 19–26.
7. Солощук М., Капінос М., Лерантович Е. Захист прав інтелектуальної власності. *Інтелектуальна власність*. – 2008. – №11. – С. 51-62.
8. Харитонova О. І. Правовідносини інтелектуальної власності, що виникають внаслідок створення результату творчої діяльності (концептуальні засади): [монографія]. О.: Фенікс, 2011. 346 с.
9. Шишка Р. Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект: [монографія]. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 368 с.
10. Ярошенко С. В. Адміністративно-правовий захист прав інтелектуальної власності. *Адвокат*. № 6 (105). 2009. С. 36–38.

REFERENCES

1. *Pro avtors'ke pravo i sumizhni prava*: Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 r. Vidomosti Verxovnoyi Rady Ukrainy. 1994. № 13. St. 64.
2. *Pro naukovu ta naukovo-texnichnu diyal'nist'*: Zakon Ukrainy vid 26.11.2015 r. Vidomosti Verxovnoyi Rady Ukrainy. 2016. № 3. St. 25.
3. *Perelik osnovny'x vy'div metody'chnoyi roboty' pedagogichny'x i naukovo-pedagogichny'x pracivny'kiv vy'shhy'x navchal'ny'x zakladiv*: zatverdzheno nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 07.08.2002. № 50. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
4. *Perelik osnovny'x vy'div naukovoyi roboty' naukovo-pedagogichny'x pracivny'kiv vy'shhy'x navchal'ny' zakladiv*: zatverdzheno nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 07.08.2002. № 450. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
5. Yepifanova Yu. S. *Avtors'ki prava naukovo-pedagogichny'x pracivny'kiv vy'shhy'x navchal'ny'x zakladiv*: avtoref. dy's. ... kand. yury'd. nauk: 12.00.03.. X., 2010. 16 s.
6. Kashy'nceva O. *Avtors'ke pravo na naukovy'j tvir u sferi medy'cy'ny'*: ety'chni ta tvorchi aspekty' vy'ny'knennya. Teoriya i prakty'ka intelektual'noyi vlasnosti. 2013. № 6. S. 19–26.
7. Soloshhuk M., Kapinos M., Lerantovy'ch E. *Zaxy'st prav intelektual'noyi vlasnosti*. Intelektual'na vlasnist'. 2008. № 11. S. 51–62.
8. Xary'tonova O. I. *Pravovidnosy'ny' intelektual'noyi vlasnosti, shho vy'ny'kayut' vnaslidok stvorennya rezul'tata tvorchoyi diyal'nosti (konceptual'ni zasady)*: [monografiya]. O.: Feniks, 2011. 346 s.
9. Shy'shka R. B. *Oxorona prava intelektual'noyi vlasnosti: avtors'ko-pravovy'j aspekt*: [monografiya]. Xarkiv: Vy'd-vo Nacz. un-tu vnutr. sprav, 2002. 368 s.
10. Yaroshenko S. V. *Administraty'vno-pravovy'j zaxy'st prav intelektual'noyi vlasnosti*. Advokat. № 6 (105). 2009. S. 36–38.

Дата надходження: 17.04.2019 р.